

novoromantismus

5. hodina

Základní pojmy

- výraz označující část tvorby skladatelů žijících v 19. stol., nejvíce spojováno s:
 - Ferenc Liszt
 - Hector Berlioz
 - Richard Wagner
 - v českých zemích se nejvíce blíží Bedřich Smetana
- typické: snaha o syntézu více uměleckých druhů (→ programní hudba)
- nejčastěji používané hudební formy: programní předehra, programní symfonie (H. Berlioz), symfonická báseň (F. Liszt), hudební drama (R. Wagner)

programní hudba

- oblast instrumentální hudby, která se odkazuje na mimohudební inspiraci
- má vždy název, případně vypsany nějaký program, který pak skladatel zpracovává hudebními výrazovými prostředky
- typické: použití zvukomalby, symbolů, citací
- za opak se považuje tzv. hudba absolutní, ale často velmi nepřesné

symfonická báseň

- forma instrumentální programní hudby, typická pro 19. a cca 1. pol. 20. stol., 1dílná
- počátky v Beethovenových předehrách (*Egmont* (1810) aj.) - předjímá ideu a formu
- B. Smetana: „*Ani symfonie, ani ouvertura, ale útvar, který čeká na pojmenování.*“
- zakladatel Ferenc Liszt
 - symfonická báseň vůbec první tohoto druhu: *Tasso. Nářek a triumf* (1849)
 - zavedl pojem „symfonická báseň“

- vždy mimohudební námět, inspirace, odkaz...
 - díla/postavy:
 - historické - F. Liszt: *Mazeppa*
 - mytologické - F. Liszt: *Orfeus*
 - dramatické - F. Liszt: *Hamlet*, B. Smetana: *Hakon Jarl*, B. Smetana: *Richard III.*
 - literární - A. Dvořák: *Vodník, Polednice, Zlatý kolovrat, Holoubek*, R. Strauss: *Don Quijote*
 - filozofické - R. Strauss: *Tak pravil Zarathustra*
 - událost - C. Saint-Saëns: *Tanec kostlivců*
 - oslava krajiny - B. Smetana: cyklus *Má vlast*, F. Liszt: *Co slyšíme na horách*, J. Sibelius: *Finlandia*, R. Strauss: *Alpská symfonie*
 - oslava konkrétního místa - J. Suk: *Praga*, O. Respighi: *Římské fontány* (tento už impresionismus)
 - pocity, nálady, emoce - V. Novák: *Touha a vášeň*
 - mnoho dalších možných námětů
- nejvýznamnější představitelé v 19. stol.: F. Liszt, na něj navazuje R. Strauss, Francie: C. Saint-Saëns, Rusko: P. I. Cajkovskij, u nás: B. Smetana, A. Dvořák, V. Novák, J. Suk
- ve 20. stol. popularita formy slábne, po r. 1945 se objevuje výjimečně

programní symfonie

- zachovává formu klasicistní symfonie (+ možné odchylky v počtu vět, v řazení temp a charakteru vět atd., viz dříve narušování tradičních hudebních forem v 19. století)
- přijímá ideu hudby programní

~~• H. Berlioz: *Harold v Itálii* - známá část *Pochod poutníků*~~
~~• H. Berlioz: *Fantastická symfonie* - *Epizoda ze života umělce o pěti částech* (*Symphonie fantastique*, *Episode de la vie d'un artiste*, op. 14, 1830), její premiéra v roce 1830 se někdy považuje za počátek novoromantismu~~

- další (příklady):
 - H. Berlioz: *Harold v Itálii* - známá část *Pochod poutníků*
 - F. Liszt: *Faustovská* a *Dantovská symfonie*
 - J. Suk: *Asrael*
 - V. Novák: *Podzimní* a *Májová symfonie* aj.

hudební drama

- oproti tradiční opeře zdůraznění divadelní složky a dějovosti
- zakladatelský význam: Richard Wagner: *Prsten Nibelungův* (dokončeno 1874, používal pojem Gesamtkunstwerk, viz dále)
- další (příklad): Z. Fibich: *Nevěsta Messinská*

Hector Berlioz

11. 12. 1803 La Côte-Saint-André - 8. 3. 1869 Paříž

Život

- extravagantní zevnějšek i chování, považován za blouznivce
- ze zámožné rodiny lékaře → připravovaný na povolání lékaře nebo advokáta, vzdělával ho otec (klasické jazyky, literatura, historie)
- 1821 Paříž – studia medicíny a práva X světová hudební metropole, nadšení z Gluckových oper (*Ifigenie na Tauride*) → na konzervator, také u A. Rejchy! Přitom stále navštěvoval přednášky z fyziky a chemie → celoživotní zájem o vědecké technické objevy
- ve 30. letech dirigent, státní objednávky jeho děl, skladatelsky nejplodnější období, 1830 Římská cena
- finančně ale nepříliš ohodnocen → musel se věnovat hudební kritice v časopise *Journal des débats* (považován za nejlepšího a nejobávanějšího hudebního kritika své doby)
- za svého života více oceňován mimo Francii (ve Francii propadlo např. *Faustovo prokletí*), mnoho koncertních cest vč. Anglie a Ruska, 1846 také v Praze, všude kladné ohlasy, neúspěchy těžce snášel
- literární činnost: *Večery v orchestru* (1852), *Hudební grotesky* (1859), autobiografické texty

Osobní život

- láska k herečce Harrietě Smithson - zpočátku dlouho neopětovaná, hlavní námět pro *Fantastickou symfonii*
- vztah s klavíristkou Camille Moke, provdala se ale za Ignaze Pleyela → plánoval sebevraždu
- 1833 svatba s herečkou Harrietou Smithson (jeden ze svědků F. Liszt), manželství ale ne příliš šťastné
- jeho druhá žena i syn z prvního manželství zemřeli za jeho života, na poč. 60. let vztah s mladou ženou, který na její žádost skončil
- ke konci života v ústraní, nemoc

Dílo

- barvitá instrumentace, věnoval se orchestracím - nauka o instrumentaci: *Velký traktát o instrumentaci a moderní orchestraci (Grand traité d'instrumentation et d'orchestration moderne, 1844, německý překlad C. Czerny)*
- zajímal se o technická vylepšení nástrojů (zejm. dechové: Adolf Sax), používal anglické rohy → jejich rozšíření a propagace
- dílo před *Fantastickou symfonií*:
 - *Messe solennelle (Slavnostní mše, 1824)* - první vážné dílo
 - *Huit Scènes de Faust (Osm scén z Fausta, 1828 - 1829, později použil v La damnation de Faust (Faustovo prokletí)*
 - 4 kantáty (1. *La Mort d'Orphée, 1827, 2. Herminie, 1828, 3. Cléopâtre, 1829* a 4. *Sardanapale, 1830*) → 1830 Římská cena

Fantastická symfonie. Epizoda ze života umělce o pěti částech

- psal pod vlivem pocitů z neopětované lásky k Harrietě Smithson, dedikace carovi Mikuláši I.
- označen „*grand instrumentata*“
- premiéra 1830 v sále pařížské konzervatoře
- jeden (autobiografický) námět symfonie, ale ve větách samostatné děje
- program zde není konkrétní děj, ale řetězení Berliozových vizí (zvl. poslední dvě věty) - vyvolané požitím opia?, nikoliv realita, vliv: Thomas de Quincey
- forma: modifikovaný sonátový cyklus o 5 větách X dramaturgie; odlišná instrumentace jednotlivých vět (používá harfy, sólový kornet, anglický roh, zvl. poslední dvě věty množství dechových a bicích nástrojů)
- *idée fixe*
 - podobná funkce jako vzpomínkový motiv v opeře, ne ale Wagnerův leitmotiv!
 - v této symfonii použil jako obsedantní myšlenku, která na skladatele neustále doráží = zoufale milovaná a nedosažitelná žena → podoba melodie
 - neoprávněně povýšeno na pracovní metodu, prostředek, díky kterému dosáhl jednoty kompozice
 - v souvislosti se svými jinými díly Berlioz o *idée fixe* nemluví
- nesmírně bohatá instrumentace, použití originálních nástrojových barev a extrémních rejstříků zvukového ambitu
- značné nároky na provedení: velké množství použitých hudebních nástrojů a jejich druhů, náročná interpretace

1. Snění - vášně / Sny - vášně / Snění / Sny a vášně

Rêveries - passions

Largo. Allegro agitato e appassionato assai

Autor si představuje, že mladý živý hudebník, postížený nemocí ducha, kterou slavný spisovatel nazval „vlnou vášně“, uvidí poprvé ženu, která splňuje ideál ženské krásy, o které ve své představitivosti snil, a zoufale se do ní zamiluje. Milovaný obraz se nikdy neobjevuje v umělcově mysli, aniž by byl současně spojen s hudební myšlenkou, ve které je prezentovaná vášně, šlecheta a zároveň plachost ve vztahu k objektu jeho lásky.

2. Ples / Bál / Na plese

Un bal

Waltz. Allegro non troppo

Tento umělec se ocitá v nejrůznějších životních situacích, ve vřavě slavnostního večírku, v klidném rozjímání o krásách přírody, ale všude, ať už ve městě nebo na venkově, jej stále pronásleduje milovaný obraz, který ho dovádí k šílenství.

3. Scéna na venkově / Na venkově

Scène aux champs

Adagio

Jednoho večera v přírodě slyší vzdálený dialog dvou pastýřů. Tento pastorální duet, nálada, jemné šumění stromů ve větru, některé známky naděje, které si nedávno představoval - všechny navrátily do jeho srdce nezvyklý pocit klidu a daly jeho myšlenkám šťastnější obsah. Trápí se ve své osamělosti a doufá, že již brzy bude tato milá jeho... Ale co když ho zradí! ... Tak se mísí strach s nadějí a myšlenky na štěstí jsou rušeny temnou předtuchou... Na konci jeden z pastýřů zazpívá svoji melodii, ten druhý již neodpovídá. Vzdálený zvuk hromu... samoty... ticho...

4. Pochod k (na) popravišti(ě) / Cesta na popraviště Marche au suplice

Allegro non troppo

Jsa přesvědčen o tom, že jeho láska je nedoceněná, se umělec sám otráví opiem. Dávka narkotika je však příliš slabá nato, aby způsobila smrt. Vrhá ho do hlubokého spánku provázeného podivnými sny. Zdá se mu, že zabil svoji milovanou, že je odsouzen, veden na popraviště a že je svědkem vlastní popravy. Pláče za odpuštění pod vlivem omamných látek. Chce se schovat, ale nemůže, jako divák sleduje, jak umírá. Pruvod za zvuku pochodu je někdy pochmurný a divoký, někdy zase zářivý a slavnostní, v němž tupý zvuk těžkých kroků následuje bez přechodu k nejhlasitějším výbuchům. Na konci pochodu se opět objevuje idée fixe jako poslední myšlenka na lásku, následně přerušena fatální ranou, kdy jeho hlava padá dolů po schodech.

5. Sen (Sny) o sabatu čarodějnic / Sabat čarodějnic Songe d'une nuit de sabbat

Larghetto. Allegro

Umělec vidí sám sebe na sabatu čarodějnic, ve středu odporné skupiny stínů, čarodějů a monster, které se setkávají na jeho pohřbu. Podivné zvuky, vzdechy, výbuchy smíchu, vzdálené výkřiky, na které odpovídají další výkřiky. Milovaná se objeví ještě jednou, ale nyní ztratila svůj ušlechtilý a stydlivý charakter, najednou není nic víc než vulgární taneční melodie, triviální a groteskní: je to ona, jeho milovaná, kdo přichází na sabat... Rev zní na její příchod... Ona se připojí k d'ábelským orgiím... Zní umíráček, parodie na Dies irae a tanec čarodějnic.

(Text převzat z překladu Berliozových vlastních programových poznámek z roku 1845.)

- ironie ve *Fantastické symfonii*: zejm. v poslední části:
 - citace Dies irae - dobový úzus: syrová interpretace (serpent a ofiklejda) X Berlioz: napodobují tuby, navíc v nezvyklé poloze
 - použití fugy (tj. akademické formy) při sletu čarodějnic - výsměch akademismu
 - nadměrné užívání velkého bubnu a fanfár - narážka na rossiniovský typ opery
- symfonie několikrát revidována
- *Lélio ou le Retour à la Vie (Lelio neboli návrat k životu, 1832)*
 - pokračování *Fantastické symfonie*: návrat zpět do života, probuzení ze snu
 - pro vypravěče, sbor a orchestr
- F. Liszt dílem nadšen → 1833 klavírní transkripce
- R. Schumann v NZfM ostrý nesouhlas

Další dílo

Harold v Itálii (1834), Romeo a Julie, poslední dokončené *Lelio*

- *Harold v Itálii* (1834) - 4větá symfonie podle Byrona, obsahuje sólovou violu
- *Romeo a Julie* (1839) - vzor: Beethovenova 9. symfonie, ve skutečnosti jde o spojení forem instrumentální symfonie (sedmivěté), kantáty a opery
- *Faustovo prokletí* (1845 - 1846) - „dramatická legenda“, oratorium, částečně montáž: základem je hudební materiál z *Osmi scén z Fausta*. Konceptně vychází z opery, ale hraje se koncertně. Premiéra ve Francii neúspěšná → nezájem o jeho díla, nepochopení v německy mluvících zemích
- monumentální díla - na státní objednávku:
 - *Velká symfonie smuteční a triumfální / Červencová / Vojenská* (1840) - poslední ze 4 symfonií, které napsal
 - *Requiem* - nejdůležitější, koncertní dílo (pro liturgické účely nepoužitelné: pozměněné liturgické texty)
 - *Te Deum* (1848)
 - *Dětství Ježíšovo* (1850 - 1854) - oratorium
- operní tvorba bez větších úspěchů: *Benvenuto Cellini*, *Trojané*, *Béatrice a Bénédict*
- ve své tvorbě osamocen

Franz / Ferenc Liszt

22. 10. 1811 Raiding - 31. 7. 1886 Bayreuth

- z německy mluvící rodiny, i když narozen na území Uherského království → označoval se za patriotického Maďara, pokud bylo třeba
- značnou část života strávil na koncertních cestách
- vzdělání od otce (klavír), otec hudební amatér, působil ve dvorní kapele knížete Esterházyho (odtud známost s J. Haydnem a J. N. Hummelem)
- talent → finanční podpora šlechty (koncert v Prešpurku/Bratislavě) → mohl studovat ve Vídni u Salieriho (kompozice) a Czerneho (klavír) - zde setkání s Beethovenem
- 1824 - Paříž
 - koncertní cesty po evropských metropolích → pověst mladého virtuóza
 - soukromá studia u A. Rejchy - kompozice, v klavíru samostudium
 - zde po smrti otce samostatná existence
 - zásadně ovlivněn N. Paganinim (→ chtěl se stát nejlepším klavíristou své doby, začal se extrémně věnovat klavíru), H. Berliozem a klavíristy F. Chopinem a S. Thalbergem
 - intenzivní samostudium literatury a hudby - neobyčejně vzdělaný, účast na náboženských a politických diskusích, 1838 první cesta do Itálie → zájem také o výtvarné umění

- polovina 30. let inspirace sociálními utopisty (viz dále Wagner), myšlenky: snaha o změnu sociálního uspořádání, aby se vytvořil prostor pro umění
- 40. léta
 - platil za nejlepšího klavíristu v Evropě
 - často pro svá vystoupení přepisoval skladby jiných autorů (Berliozova *Fantastická symfonie*, Schubertovy písně, populární operní parafráze aj.), hrál zvl. díla německých autorů (Bach, Beethoven, Weber)
 - triumfální koncertní cesta Ruskem, poté se usadil ve Výmaru
- 1848 - 1861 Výmar
 - dirigent (byl zde jmenován dvorním kapelníkem, 1850 uvedl např. Wagnerova *Lohengrina*), pedagog, klavírista, nejplodnější léta
 - jeden z nejznámějších mužů v Evropě, styk s panovníky a šlechtou, umělci a intelektuály
 - vlivem zkušeností s dirigováním příklon k orchestrální tvorbě:
 - symfonické básně
 - *Dantovská a Faustovská symfonie*
 - poslední verze obou klavírních koncertů

- vznikají jeho teoretické spisy (staty o Schumannovi, Berliozovi, Chopinovi a studie *Cikáni a jejich hudba v Uhrách*)
- nejen klavírista a dirigent, ale vážená postava novoromantického hudebního hnutí v Německu
- intriky spojené s prováděním děl → odchod z Výmaru
- od 1861 v Římě
 - 1865 přijal nižší svěcení světského duchovního úřadu → abbé
 - v tomto období se věnoval hlavně kompozici, a to zejm. duchovních děl
 - oratoria *Legenda o sv. Alžbětě* a *Kristus*
 - *Uherská korunovační mše* - premiéra při příležitosti korunování Františka Josefa na Uherského krále 1867
 - zájem o varhany, o které po zlaté barokní éře nebyl příliš zájem → varhanní konference, studoval jejich stavbu, možnosti... → definoval nový způsob varhanní hry a novou práci se zvukem nástroje → varhanní skladby: *Preludium a fuga na jméno B-A-C-H* (1855) aj.

- od 1869 pobýval střídavě ve Výmaru, Budapešti (zde učil na konzervatoři) a Římě
- pravidelně se stýkal s Wagnerem, zemřel v Bayreuthu, kde navštívil Wagnerovy operní inscenace
- milostný život:
 - Marie d'Agoult - 3 děti, z nich Cosima (1837 - 1930) žena Hanse von Bülowa a poté Richarda Wagnera. S Marií ale nesezdání → společenský skandál
 - George Sand:
 - 1843 románek s herečkou v Berlíně → rozchod s Marií d'Agoult
 - 1847 - 1861 ve Výmarském období vztah s vdanou šlechtičnou Carolyne Wittgenstein
- Lisztovi významní žáci: Eugene d'Albert, zejm. Alexander Ziloti
- pocty:
 - v Maďarsku jmenován Uherským královským rádcem
 - 1875 prezident nově založené Uherské královské hudební akademie
- jako dirigent se zasazoval o provádění mladých autorů, provedl Wagnerova *Tannhäusera*, *Lohengrina*
- 2x v Praze (1856, 1858) - uctíván jako představitel „nové“ (tj. romantické) epochy
- zasadil se o výstavbu Beethovenova pomníku v Bonnu a o založení národní Goethovy nadace ve Výmaru
- cítil se zodpovědný za stav německé národní hudby
- v Římě se věnoval obnově církevní hudby

Dílo

téměř 700 pořadových čísel, z nichž některé jsou cykly o mnoha částech

- vždy zaměřen nadnárodně, univerzálně
- komponoval už v období, kdy sklízel úspěchy coby klavírista
- všeobsahující představy - zdroje inspirace: krajina, prožitek, náboženská víra, historické postavy a události, lidové melodie, hudba soudobého repertoáru (Schubert)

Klavírní:

- v nich nejúspěšnější
- tvoří většinu jeho díla
- mnohé skladby patří k nejnáročnějším v klavírním repertoáru
- dodnes součást koncertního repertoáru
- virtuosita (často povrchní a extrémní?) X Chopin
- naprosté ovládnutí nástroje (klavír limituje umělce?)

- *Transcendentální etudy* (12 kusů) a *Fantazie na Paganiniho* - oboje píše pod vlivem poslechu Paganiniho
- *Velké etudy pro klavír, tzv. Paganiniovské* (6) - transkripce Paganiniho *Capriccií* a *houslového koncertu h-moll*
- *Koncertní etudy* (3 + 2 kusy)
- *Mefistovské valčíky* (5 kusů)
- *Snv lásky (Liebestraum)* - 3 nokturna
- *Utechy (Consolations)* (6 kusů)
- klavírní cykly:
 - virtuoza v nich není samoúčelem ale uměleckým prostředkem k vystupňování výrazu
 - *Poutníkovo album (Album d'un voyageur, 1837 - 1838)* - 19 kusů
 - *Léta putování I. - III. (Années de pèlerinage I. - III.)* - shrnují zážitky z cest ve 30. letech, celkem 3 sešity:
 - 1. Švýcarsko (1855) - 9 kusů
 - 2. Itálie (1858) - 7 kusů + 3 v dodatku, obsahuje např. poctu (*a hommage à*) Michelangelovi (*Penseroso*), Petrarkovi (*Tři Petrarkovy sonety*), Dantovi (sonáta-fantazie *Po četbě Danta*), Salvatoru Rosovi (*Canzonetta*) a Rafaelovi (*Sposalizio*)
 - 3. (1870 - 1877), 7 kusů, obsahuje např. *Vodotrysky ve vile d'Este*
 - *Harmonie poetické a religiózní (Harmonies poetiques et religieuses)* - 10 kusů, vliv de Lamartinova stejnojmenného básnického cyklu
 - *Historické obrazy Uherska (Historische ungarische Bildnisse, 1885)* - 7 kusů
- sonáty - obě jednověté, s náznaky vícevětého cyklu
 - *Sonáta-fantazie Po četbě Danta* - Dante inspirací, ale nejde o programní sonátu, je součástí cyklu *Léta putování*
 - *Sonáta h moll* - mnohem více hraná
- klavír s orchestrem
 - *klavírní koncerty* č. 1 Es-dur, č. 2 A-dur - premiéroval Hans von Bülow
 - *Tanec mrtvých* - variace na *Dies irae*

Symfonická tvorba

- nepracuje s idée fixe jako Berlioz, ale užívá velkého množství výrazných hudebních témat
- symfonické básně (některé opatřil předmluvami)
 - *Preludia (Les Préludes, 1849 - 1855)* a *Prometheus* (5., 1850 - 1855) sloužily jako úvod k Lisztovým operovým kompozicím
 - *Tasso a Hamlet* - hrány jako meziaktní hudba při činoherním představení
 - *Orpheus* (1853 - 1854)
 - *Mazeppa* (1841 - 1854) - orchestrální verze klavírní etudy
 - *Od kolébky ke hrobu (Von der Wiege bis zum Grabe, 1881 - 1882)*
 - *Co slyšíme na horách* (1847 - 1856)
 - *Slavnostní zvuky (Festklänge, 1853)* - pro očekávaný sňatek s Carolyne
- programní symfonie
 - označení „programní symfonie“ propagoval od 1854: Je to idea „... symfonismu, jež si nárokuje být uměleckým ztvárněním poetické ideje, vystupňovanou formou básně o subjektech světové literatury.“
 - *Faustovská a Dantovská symfonie* - načrtává v Itálii, obě dokončil až ve výmarském období
- další symfonická tvorba:
 - *Uherské rapsodie* (19) - i klavírní verze

Další dílo

- jediná opera: *Don Sanche* (1825)
- komorní hudba
 - *Dueta pro housle a klavír*
 - ke konci života komorní skladby pro nejrůznější obsazení
- písňová tvorba
 - kantáty
 - písně převážně na německé texty
- poslední tvůrčí období: zvl. duchovní tvorba
 - *Ostřihomská mše, Uherská korunovační mše*
 - oratoria *Kristus, Legenda o sv. Alžbětě*
 - varhanní *Preludium a fuga na jméno B-A-C-H*
 - *Requiem*
- přepracovaná díla
 - *Etudy, Petrarkovy sonety a Uherské národní melodie* přepracoval do podoby *Uherských rapsodií*
 - *Poutníkovo album* přepracoval do 1. svazku *Let putování*
- klavírní transkripce!
 - jimi podporoval a propagoval tvorbu ostatních autorů
 - od 1834 Schubertovy klavírní skladby a písně → podnícení zájmu o Schubertovo dílo

novoněmecká škola (Neue deutsche Schule)

- skupina mladších skladatelů a umelců, přívrženců tvorby Liszta a Wagnera, patřili sem mj.
 - Franz Brendl - iniciátor založení školy, hudební spisovatel a přítel Liszta, od r. 1859 prosazoval toto pojmenování
 - Peter Cornelius - skladatel
 - Hans von Bülow - dirigent a klavírista
 - Hans Richter - dirigent
 - další
- měli velký podíl na dalším šíření programní hudby a novoromantismu

Dirigenti Lisztových a Wagnerových děl

Hans von Bülow (1830 - 1894)

- 1842 v Drážďanech poznal dílo Wagnera, přátelství s Lisztem (jeho vzor v klavíru) → nadšený obdivovatel obou
- 1850 díky Wagnerovi dirigentem v Curychu → Wagnerovým žákem, také jeho osobním dirigentem a blízkým přítelem
- manželství s Cosimou, dcerou F. Liszta, udržovala ale milostný poměr s Wagnerem → po rozvodu sňatek Cosimy s Wagnerem, i přes tuto epizodu Bülow stálý nadšenec a propagátor Wagnerovy hudby
- výborný a vyhledávaný dirigent (i složitá díla zpaměti; jako první klavírista provedl všechny Beethovenovy sonáty zpaměti)
- jako jeden z prvních evropských hudebníků uspořádal turné v USA
- vrchol kariéry: od 1864 dirigentem v Mnichově, premiéry Wagnerova *Tristana* (1865) a *Mistrů pěvců* (1868)
- později také propagátor Richarda Strausse
- nástrojové inovace: pětistrunný kontrabas a pedálové tympány → dnes běžná součást symfonického orchestru

Hans Richter (1843 - 1916)

- vynikající hornista, díky tomu seznámení s Wagnerem, který hledal schopné hudebníky do Mnichova
- přepisoval Wagnerovy rukopisné partitury pro tisk (*Siegfried* a *Mistři pěvci*)
- svědek při sňatku Wagnera s Cosimou
- většinu profesního života ve Vídni - kapelník Královské dvorní opery
- dirigoval premiéru Wagnerova *Prstenu* v Bayreuthu, poté se s ním střídal v dirigování jeho děl tam i v Anglii
- jeden z nejvýznamnějších dirigentů 19. století
- zasloužil se také o propagaci děl Antona Brucknera, Johannese Brahmsa, Antonína Dvořáka a Edwarda Elgara

Literatura

- BERLIOZ, Hector. *Z paměti Hectora Berlioze*. Praha: Supraphon, 1978, 44 s.
- DE QUINCEY, Thomas. *Zpověď anglického požívače opia*. Přeložil A. Vyskočil. Praha: Volvox Globator, 1991, 280 s. ISBN 80-900906-3-X.
- HONS, Miloš. *Hudba zvaná symfonie*. Praha: TOGGA, 2005, 388 s. ISBN 80-902912-6-0.
- SEARLE, Humphrey. *The music of Liszt*. New York: Dover Publications, 2012, 207 s. ISBN 978-0-486-48793-9.